

Advies naar aanleiding van de Bolognahervorming in het hoger kunstonderwijs.

Het beste van twee werelden.

Verbinding en wisselwerking tussen het Kunstenveld en het Hoger Kunstonderwijs

Synopsis

De instrumentalisering van het hoger kunstonderwijs (wat de academisering feitelijk is) en van het kunstenveld (want ook de kunstwereld ontsnapt niet aan het instrumentaliseringsproces) kan ertoe leiden dat onderwijs en kunst beter gewapend zijn om het eigen innovatiepotentieel te verhogen of te verdiepen. Dit is wat beiden beogen en wat van hen doorgaans ook verwacht wordt.

Wat is hiervoor nodig:

- ⇒ ruimte voor diversiteit inzake reflectie, visieontwikkeling en onderzoek*
- ⇒ kunstenaars moeten nog kunnen les geven in het HKO*
- ⇒ de kunstwereld en het HKO moeten meer open staan voor verbinding en wisselwerking.*

1. Waarom dit advies?

De hervormingen in het onderwijslandschap zijn de Raad voor Cultuur en de Raad voor de Kunsten niet ontgaan.

Sinds het decreet van 1989 maakt het hoger kunstonderwijs integraal deel uit van het hoger onderwijs. Deze positie werd bij het hogescholendecreet van 1994 verankerd en wordt nu, bij de invoering van de bachelor-master structuur nog bevestigd. In deze context wil het hoger kunstonderwijs academische trajecten aanbieden voor alle twee cycli opleidingen. Men spreekt van de academisering van het hoger kunstonderwijs.

De vraag stelt zich natuurlijk wat de impact zal zijn op het kunstenveld en op de verhouding met het kunstonderwijs. Zal de academisering de kunst uit het kunstonderwijs verdrijven of biedt ze juist vele mogelijke voordelen? Gaan we naar een categorisch onderscheid tussen onderwijs en (kunsten)veld? Of vertrekken we van een besef dat ze overlappen (*life long learning*)? Antwoord(en) zoeken op deze vragen vereist een intense dialoog tussen het kunstonderwijs en de kunstensector.

In de Beleidsbrief 2006-2007 kondigde de onderwijsminister aan dat begin 2007 een visienota zal worden opgesteld om met de verschillende stakeholders en de parlementairen te bespreken. Naast de betrokken opleidingen en de hogescholen worden daarbij ook de culturele sector en de Vlaamse minister bevoegd voor cultuur betrokken. De resultaten van die bespreking worden meegenomen in de voorbereiding van het globale decreet op het hoger onderwijs dat tegen eind 2007 rond moet zijn.

Tijd dus voor de Raad voor Cultuur en de Raad voor de Kunsten om in dialoog met het hoger kunstonderwijs hun aspiraties over de wisselwerking tussen het hoger kunstonderwijs en het kunstenveld in een advies te gieten.

2. Een benadering vanuit de kunsten

Bij de voorbereiding van dit advies bleek dat er binnen de kunstensector nauwelijks belangstelling voor noch kennis van de ontwikkelingen in het hoger onderwijs aanwezig was. Tijdens de vele vergaderingen die het advies zijn voorafgegaan, waren vooral genodigden uit

de onderwijswereld aanwezig. Daarom is ervoor geopteerd om expliciet aandacht te besteden aan het doorspelen van informatie. Het minicolloquium dat werd georganiseerd op 5 juni 2006 heeft hierbij zeker een rol kunnen spelen.

De leden van de Raad voor Cultuur, de Raad voor de Kunsten, de beoordelingscommissies, de steunpunten en belangenbehartigers uit het kunstenveld, de departementshoofden en opleidingscoördinatoren van de hogescholen, de Hogere Instituten voor Schone Kunsten (H.I.S.K., Operastudio en Orpheusinstituut), P.A.R.T.S en de Posthogeschool voor Podiumkunsten (POPOK) werden op het minicolloquium uitgenodigd.

Het gesprek werd voorafgegaan door een inleiding over het decretale kader, de associaties, de verhouding tussen de universiteiten en de hogescholen te schetsen. Daarna volgde een informatieronde over de stand van zaken vanuit het hoger kunstonderwijs (consensus gevolg van het symposium in Antwerpen).

Naast informatie-uitwisseling bood dit minicolloquium ook de gelegenheid aan het kunstenveld en het hoger kunstonderwijs (HKO) om in een informeel kader ideeën uit te wisselen over de gevolgen van de hervorming (academisering) van het HKO op hun onderlinge verhouding en wisselwerking.

Het minicolloquium ligt mee aan de basis van dit advies¹.

Het dient onderstreept dat het niet de bedoeling is van dit advies om een standpunt in te nemen over onderwijstechnische materies. Dat is de taak van de onderwijsspecialisten.

Het advies benadert de problematiek vanuit de kunsten.

Hoe om te gaan met de potentiële stuwning van het onderwijs vanuit het veld? Cultiveert het onderwijs dit overgangsgebied?

Kan onderzoek in de kunsten praktijkgebaseerd, praktijkgestuurd zijn?

Vormt de nieuwe manier van werken een bedreiging voor de artistieke identiteit?

In hoeverre kan het kunstonderwijs ertoe bijdragen dat de gevestigde artistieke praktijk inspireert tot innovatie?

Welke houding nemen het kunstenveld en het HKO aan tegenover de benadering van de Europese ministers: verhogen van employability van kunst(enaars) buiten de kunsten met de bedoeling de maatschappelijke rol van kunstenaars te valideren? Dienen kunstenaars te

¹ Een uitgebreid verslag van het minicolloquium is terug te vinden op www.raadvoorcultuur.be

worden aangemoedigd om te reflecteren over hun kunstpraktijk en over manieren waarop zij hun huidige competenties kunnen omzetten om werk te vinden in andere sectoren?

Bereiden kunstscholen hun studenten goed voor op de zeer complexe beroepspraktijk?

Het was van bij het begin duidelijk dat antwoord(en) zoeken op deze vragen voor een deel een vertaalslag is waarbij discursivering belangrijk is. Deze mag uiteraard niet enkeltalig zijn, maar vereist een intense dialoog tussen het kunstonderwijs en het kunstenveld

3. Het internationaal maatschappelijk kader: instrumentalisering en innovatie

Het staat buiten kijf dat zowel het kunstenveld als het hoger kunstonderwijs de invloed voelen van de **instrumentalisering** die de huidige maatschappij kenmerkt.

De instrumentalisering verwijst naar de opvatting om ervaring, kennis, beleving, wetenschap en moraal niet als doel maar uitsluitend als middel te beschouwen. Deze opvatting werd en wordt vaak bekritiseerd. Zo verweerden modernistische kunstenaars zich op allerlei manieren tegen de vermarkting van de kunsten. Echter in de context van dit advies wordt er voor gekozen om de instrumentalisering niet te problematiseren maar ze als een gegeven te beschouwen.

Het Witboek “Onderwijzen en leren: naar een cognitieve samenleving” in november 1995 en de tenuitvoerlegging hiervan in het verslag van de Europese Commissie van januari 2000², legden mee de grondslag voor het concept van het “Euroa van de kennis”. Innovatie, onderzoek, onderwijs en opleiding werden tot één van de vier hoofdlijnen van het interne beleid van de Europese Unie gemaakt. Onderwijs en opleiding worden inmiddels beschouwd als belangrijke pijlers van de Europese werkgelegenheidsstrategie. Dit heeft onder meer voor gevolg dat bepaalde Europese projecten gericht op de ontwikkeling van het onderwijs in de kunsten niet zozeer de nadruk leggen op de kunst an sich, maar vooral focussen op het aantoonbaar verhogen van de ‘employability’ van de kunstenaar³

² Tenuitvoerlegging van het Witboek “Onderwijzen en leren: naar een cognitieve samenleving”, Commissie van de Europese Gemeenschappen, Brussel, 10.1.2000, COM (1999) 750.

³ project Transmission Art Education, gefinancierd via het Leonardo Da Vinci programma www.transmissionarteducation.com

Ook de Bolognahervorming in het hoger onderwijs die gericht is op internationalisering en op accrediteerbare curricula, is een uiting van deze instrumentalisering.

Deze hervorming biedt onweerlegbaar nieuwe kansen en mogelijkheden voor het onderwijs.

Ze draagt bij tot meer maatschappelijke waardering.

Immers, wanneer het hoger kunstonderwijs kan aantonen dat het voldoet aan internationale kwaliteitsstandaarden, verhoogt het civiel effect van de diploma's, krijgen de afgestudeerden meer kansen op de (internationale) arbeidsmarkt en kunnen zij hun competenties in een economische omgeving valideren.

Naast de instrumentalisering zien we ook een toenemende aandacht voor **innovatie**.

De gangbare opinie is dat zowel goed onderwijs als investeringen in onderzoek en in cultuur bijdragen tot het versterken van de innovatiekracht die broodnodig is voor welvaart en welzijn.

Zowel het kunstenveld als het hoger kunstonderwijs zijn aanspreekbaar op dit terrein. Beiden worden beschouwd als hefboomen voor vernieuwing en verbetering. Beiden doen (deden) de belofte om de maatschappij tot innovatie te inspireren.

Het feit dat het hoger kunstonderwijs opteert voor academisering waarvan onderzoek een essentiële component is, kan de innovatiekracht ten goede komen.

Maar de positieve effecten van de academisering mogen niet ten koste gaan van de kunst en de kunstenaars.

De uitdaging waar we voor staan is op zoek te gaan naar het beste van twee werelden.

Het kunstonderwijs is immers maar effectief in de mate dat het de kunst (en de kunstenaars) in de samenleving initieert en accelereert.

Het hoger kunstonderwijs biedt 'een' pad of 'een' manier om kunstenaar te worden aan, maar zeker niet het enige. Onderwijs heeft wel een democratiserend effect: zo hangt niet alles af van privé-begeleiding waarvan vaak alleen de geprivilegieerden gebruik kunnen maken. Mensen met talent de kans geven om dat te ontplooiën: daarin speelt het hoger kunstonderwijs een maatschappelijke rol.

Het hoger kunstonderwijs maakt geen kunstenaars, dat moeten ze nog altijd zelf doen. Maar is dat niet in elk beroep zo?

De vraag die de Raad voor Cultuur en de Raad voor de Kunsten in dit advies trachten te beantwoorden is welke de mogelijkheden zijn om de instrumentalisering in het hoger kunstonderwijs te verzoenen met de begeleidende en initiërende rol van dit onderwijs bij de groei en de ontwikkeling van de innovatieve rol van de kunst en de kunstenaars.

4. Het beste van de twee werelden

Om het beste van de twee werelden met elkaar te verzoenen, moet er aandacht en ruimte zijn voor de diversiteit inzake reflectie, visieontwikkeling en onderzoek, moeten kunstenaars kunnen lesgeven in het kunstonderwijs en moet er zoveel mogelijk verbinding en wisselwerking zijn tussen het kunstenveld en het kunstonderwijs.

We gaan hierna even in op elk van deze elementen.

4.1. Ruimte voor de diversiteit inzake reflectie, visieontwikkeling en onderzoek in beide werelden

Een aantal mensen beschouwt kunstenaars nog altijd als ambachtslui.

In het kunstenveld is er natuurlijk nog altijd wel een instrumentele dimensie is (kunst als product). Maar daarnaast is er een experimentele dimensie (kunst om de kunst). Het kunstenveld en het hoger kunstonderwijs kunnen elkaar hier vinden. Kunstenaars dragen ook een visie uit en in het hoger kunstonderwijs is altijd al plaats geweest voor reflectie en visieontwikkeling. "Academisering" van het HKO betekent geen radicale breuk met het verleden: het kunstonderwijs heeft altijd (minstens impliciet) aandacht gehad voor reflectie en contextualisering.

De samenhang met de universiteiten kan hiervoor een versterking zijn. Er zullen veel vlotter wisselwerkingen ontstaan, cross-overs zijn veel makkelijker en schotten vallen weg.

We geven hier twee voorbeelden om dit te illustreren.

Als eerste voorbeeld verwijzen we naar de uitwisseling van studenten tussen de kunstwetenschappen aan de universiteit en het hoger kunstonderwijs. Daar waar vandaag ontegensprekelijk een breuk tussen theorie en praktijk bestaat, is het niet denkbeeldig om

deze breuk in de toekomst te dichten door bijvoorbeeld zowel universiteitsstudenten als hogeschoolstudenten muziektheorie te onderwijzen, of althans een aantal keuzemodules gemeenschappelijk aan te bieden.

Het tweede voorbeeld is de biogenetische kunst, kortweg ook biokunst genoemd.⁴

Het onderzoeksprogramma van prof. Dr. Robert Zwijnenberg, hoogleraar kunstgeschiedenis in relatie tot de ontwikkeling van natuurwetenschappen en techniek aan de Universiteit van Maastricht gaat na hoe beeldende kunst wetenschappelijke ideeën transformeert, verspreidt en zo een culturele inbedding geeft. Ook bekijkt men of er sprake is van wederzijdse beïnvloeding van biogenetische kunst en genomics, bijvoorbeeld op het terrein van de visualisering van wetenschappelijke resultaten.⁵

Als men de innovatiekracht van zowel het onderwijs als de kunst wil ondersteunen, is er op het terrein van de kunst en het kunstonderwijs behoefte aan aandacht voor de vraag “how we might know what we don’t yet know how to know.”⁶

Zoals andere domeinen heeft het domein van de kunst behoefte aan fundamenteel onderzoek. Het vormt immers de onontbeerlijke voedingsbodem voor innovatie. Omdat er ruimte is om te zoeken naar wat belangrijk is om te weten of te ervaren in plaats van te zoeken naar wat nuttig is. Het biedt ruimte voor kritische reflectie, voor feilbaarheid. Het onderzoek dat in het hoger kunstonderwijs structureel wordt ingevoerd door de academisering zal dus, net als in andere onderwijsdomeinen niet alleen instrumenteel maar ook fundamenteel moeten zijn.

4.2. Kunstenaars moeten kunnen lesgeven in het hoger kunstonderwijs

Een heikel punt in het debat is het gegeven dat academisch onderwijs veronderstelt dat er professoren les geven en die hebben een doctoraat. Maar niet veel kunstenaars hebben een doctoraat. En een doctoraat maakt iemand niet tot kunstenaar.

Eigenlijk is dit een diploma-kwestie en dus een typisch onderwijsprobleem. Wel is zeker dat alle betrokkenen (zowel in het hoger kunstonderwijs als in het kunstenveld) ervan

⁴ van de Graaf, Astrid, Onderzoek tussen laboratorium en maatschappij. Het dichtn van de kloof tussen kennisonwikkelaars en kennisgebruikers van genomics, Netherlands Genomics Initiative, Den Haag, juli 2005

⁵ Om de wisselwerking tussen kunst en genomics en de bemiddelende rol van biogenetische kunst tussen genomics en publiek gestalte te feven, heeft Zwijnenberg inmiddels The Arts and Genomics Centre opgericht. Het centrum zal vanuit de invalshoek van biogenetische kunst bijdragen aan het publieke debat over genomics en aan de sociale en culturele inbedding

⁶ A.C.A.D.E.M.Y, initiated by Siemens Art Program, in co-operation with Kunstverein in Hamburg, Museum voor Hedendaagse Kunst Antwerpen, MuHKA, Van Abbemuseum in Eindhoven, Departement of Visual Cultures at Goldsmiths College in Lonon, Revolver, ISBN 3-86588-303-6, blz. 14

overtuigd zijn dat het hoe dan ook noodzakelijk blijft dat kunstenaars in hun actieve, creatieve periode in het kunstonderwijs kunnen les geven.

Het "doctoraat in de kunsten" is een mogelijke, en interessante, optie voor kunstenaars die in het HKO bedrijvig willen zijn; dit mag echter niet uitsluiten dat kunstenaars, die niet voor dit traject kiezen, op basis van hun "uitmuntend kunstenaarsschap", in het HKO hun bijdrage moeten kunnen blijven leveren.

Wat betreft de nodige pedagogische kwaliteiten: dat is de verantwoordelijkheid van instelling die de kunstenaar aanneemt. Als de kunstenaar geen goede lesgever is, zal hij niet aanblijven als docent.

Het is al gezegd, kunstenaars zijn meer dan ambachtlui. Ze denken na, stellen vragen, onderzoeken, werken samen, zetten projecten op, organiseren conferenties, editeren teksten etc. Maar (in plaats van) naast het in een tekst te verwoorden, maken ze kunst. Deze kunst is qua input en betekenis zeer vergelijkbaar met de input en betekenis van academici. Kunstenaars, net als academici, zoeken *peers* die hun gedachtegang erkennen. Een kunstenaar of een student in de kunsten moet de vrijheid krijgen om te publiceren of zich op een andere manier uit te drukken hoe en wanneer hij wil – zonder dat een academische omgeving dat bemoeilijkt.

4.3. Er moet zoveel mogelijk verbinding en wisselwerking zijn tussen het kunstenveld en het hoger kunstonderwijs

Het concept **Levenslang Leren** (Life Long Learning) biedt mogelijkheden voor verbinding en wisselwerking. Immers artistieke productie, kunst vertrekt dikwijls vanuit dezelfde premissen als onderwijs: willen leren, willen zaken in vraag stellen, willen andere perspectieven zien, willen (eventueel samen met anderen) projecten opzetten enzovoort. Staat het onderwijs open voor deze benadering? Bij levenslang leren zou de aandacht kunnen uitgaan naar de vraag hoe we kunnen leren van kunst, hoe kunnen we ons concept van leren en aanleren uitbreiden tot voorbij het kader van een formele opleiding in academies? Hoe kan kunst zelf een omgeving worden om dingen (de wereld) anders te zien/voor te stellen? Hoe kan het proces van je iets voor te stellen het museum/kunstwerk/opvoering toestaan om een pedagogische mandaat op te nemen? Deze vraag verschuift de focus van een 'academie' van een kunstschool als institutie naar de

perceptie van kunst als een gids en stuwende kracht in het leven. Dit op zijn beurt maakt een onderscheid mogelijk tussen onderwijs dat gericht is op duidelijke resultaten en een vorm van onderwijs die in de richting gaat van de mogelijkheden van een productieve interactie tussen individuen en sociale structuren, en van de productie van andere 'subjectiviteiten' die beter in deze interactie passen. De sleutelconcepten bij deze laatste vorm van onderwijs bevatten onder andere uitwisseling, reflectie, speculatie en feilbaarheid (zie ook A.C.A.D.E.M.Y)

In de link tussen het kunstenveld en het onderwijs is er een grote rol weggelegd voor de **posthogeschoolinstellingen**. De kunstinstituten zijn de scharnieren tussen een opleiding en de praktijk, en moeten dat ook blijven. Het beleid moet er echter mee rekening houden dat deze instituten onderling zeer verschillend zijn. Bijvoorbeeld de Operastudio of het HISK staan buiten het klassiek onderwijsparcours: men werkt er veelal met (buitenlandse) gastdocenten die niet altijd traditionele relatie leraar-leerling met de studenten opbouwen. Het Orpheusinstituut van zijn kant dan bereidt vooral voor op doctoraten.

In de beheersovereenkomsten die onlangs zijn afgesloten tussen de kunstinstellingen en de Vlaamse overheid wordt in een aantal gevallen voorzien in één of andere vorm van samenwerking met een instelling voor hoger onderwijs. Men kan zich de vraag stellen of dit wel de juiste weg is: indien zij ingeschakeld worden binnen een associatie, zullen zij niet langer autonoom zijn maar een ideologisch etiket krijgen. Dat kan voor sommigen afstotend werken.

Hoe verschillend ook, één ding is duidelijk: de rol die de instellingen ieder op hun terrein spelen in de wisselwerking met het kunstenveld, mag niet verloren gaan. Er is behoefte aan een heldere positionering die moet tot stand komen in overleg met het kunstenveld.

Kunstenaars moeten zoveel mogelijk en op allerlei manieren bij het onderwijs **betrokken** worden. In de eerste plaats door er les te geven, wat we eerder al hebben aangegeven. Maar die betrokkenheid kan op een brede waaier van manieren tot stand komen.

Kunstenaars kunnen bijvoorbeeld vanuit de **levende praktijk** met de studenten in contact komen en blijven. Dergelijke vorm van direct contact voorkomt mythologisering van de kunst en de kunstenaar door de student.

Het brengt dynamiek, een andere blik op kunst in het onderwijs. Kunstenaars geven dan wel geen punten aan de studenten maar ze geven op andere manieren dingen door aan de studenten.

Wie zoekt naar verbinding en wisselwerking tussen het HKO en het kunstenveld kan niet omheen het toenemend belang van **de culturele industrieën**. Sedert de oprichting van Cultuurinvest wordt almaar duidelijker dat er nood is aan een voorbereiding voor de afgestudeerden die in die industrie terechtkomen. Velen daarvan komen trouwens uit het HKO. Zij zullen te maken krijgen met een economische, marktgerichte omgeving, terwijl ze weinig beslagen zijn in business, begrotingen, .. In de beoordelingscommissies ziet men ook geregeld dossiers passeren die zwak onderbouwd zijn. De indieners blijken heel weinig te weten over de (arbeids)markt.

Zonder te vervallen in een eenzijdig model van de kunstenaars als ondernemers, moet men er toch voor zorgen dat kunstenaars gewapend kunnen worden met vaardigheden nodig voor het ondernemerschap.

Een voorstel is het aanbieden van modules hieromtrent. Het voordeel van de modulaire aanpak is dat de studenten zelf kunnen bepalen of ze zich aangesproken voelen.

Een ander terrein waar het kunstenveld en het HKO mekaar raken is dat van **de kunsteducatie**. De erkenning van de kunsteducatie binnen het Kunstendecreet zal ongetwijfeld het belang van deze nog jonge telg op het terrein van het kunstenveld aan belang doen toenemen als beroepsmogelijkheid voor afgestudeerden in het HKO. Het is voor het kunstenveld dan ook van belang dat het HKO oog heeft voor de behoeften ter zake op dit relatief jonge en nieuwe terrein.

Tot slot

Wanneer we erin slagen het beste uit beide werelden te combineren, biedt de academisering van het hoger kunstonderwijs voor de kunstenereld grote mogelijkheden.

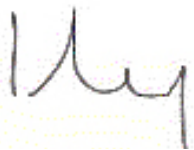
Voorwaarde is wel dat diploma- of curriculumfetisjisme vermeden wordt of toch minstens gerelativeerd en aangevuld met originele, verrijkende en evenwaardige mogelijkheden.

De academisering mag de aanwezigheid van kunstenaars in het onderwijs zeker niet in de weg staan. Kunstenaars zijn in het hoger kunstonderwijs onontbeerlijk en zullen dat altijd blijven.

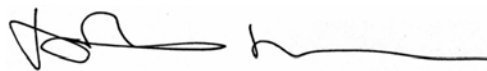
Het kunstonderwijs gaat toch altijd eerst over de kunst. Alles wat daar door allerlei maatschappelijke invloeden, waarvan de academisering er één is, bijkomt, is een uitdaging waarop zo goed mogelijk moet worden ingespeeld. Op die manier kan de opleiding in de kunsten allen maar beter worden.

De ervaringen die we hebben opgedaan tijdens de voorbereiding van dit advies, de reflecties die daaruit zijn voortgekomen nopen de kunstenwereld tot een alerte maar positieve houding tegenover de onderwijshervorming.

Eén van de vaststellingen bij het tot stand komen van dit advies is dat er vooralsnog weinig aandacht is vanuit de kunsten voor onderwijs, er zijn te weinig bruggen. Daarom eindigen we met een pleidooi dat de twee ministers stimuleren dat de twee velden met elkaar gaan praten. Het kunstenveld moet geconfronteerd worden met onderwijs en omgekeerd, en niet alleen via kunstenaars die ook lesgeven.

Iris Van Riet
Secretaris Raad voor Cultuur
Raad voor de Kunsten

Bart De Baere
Voorzitter Raad voor Cultuur

Johan Thielemans
Voorzitter Raad voor de Kunsten